

Hyvä juhlaväki

Joskus vuosikymmeniä sitten pappi meni syrjäiseen mökkiin, jossa teini-ikäinen poika istui penkillä soitellen haitaria ja laulellen hävytöntä laulua. – Voi poika parka, mahdatko osata edes Isämeitä, kysyi pappi. Siihen poika: ”En osaa, mutta vihellä vähän alkua”.

Haitari – hanuri – harmonikka keksittiin 1820-luvulla ja levisi Suomeen 1800-luvun puolivälin jälkeen, siis samoihin aikoihin kun Suomessa siirryttiin kunnallishallintoon. Rovaniemellä ensimmäinen kuntakokous pidettiin vuonna 1867, kuten Esko Lotvonen avauspuheessaan kertoi. Ennen kunnallishallintoa sosiaalitoimi eli köyhäinhuolto oli paljolti kirkon ja seurakuntien vastuulla.

Yhteiskunnan järjestämää köyhäinapua Rovaniemellä on ollut 1700-luvulta alkaen. Vuonna 1750 tilat jaettiin muutaman talon ruotuihin, joille annettiin tehtäväksi huolehtia yhdestä tai useammasta köyhästä. Vaivaistaloa ei tuolloin Rovaniemen kappeliseurakuntaan haluttu, vaikka kuningas oli sellaisen määrännyt perustettavaksi. 1800-luvun puolivälissä oli köyhäinruoduissa vanhuksia ja sairaita. Työkuntoisille ja lapsille myönnettiin köyhäinkassasta vuotuisia avustuksia. Kolmantena köyhäinhoidon muotona köyhäinruodun ja köyhäinkassan lisäksi oli huutokauppa, jossa huutolainen annettiin halvimman hinnan tarjonneelle vuodeksi elätettäväksi. 11-jäsenistä köyhäinhuoltokomiteaa johti kirkkoherra.

Vaivaistalo perustettiin Rovaniemelle vuonna 1880. Se toimi aluksi vuokratiloissa, kunnes vuonna 1888 (eli 135 vuotta sitten) päätettiin ostaa vaivaistaloa varten Rompassaaren maatila Rautiosaaresta. Sen pihapiiriin rakennettiin vuonna 1892 pieni hirsirakennus ”kömmätti” eli ”hourula”, koska mielisairaiden hoitamista samoissa tiloissa muiden vaivaistalon asukkaiden kanssa pidettiin epäsopivana. Erillinen mielisairaalaosasto valmistui vuonna 1914. Rautiosaaren päärakennus kunnostettiin vuonna 1922. Kauppalan kunnalliskoti avattiin Saarenkylään vuonna 1933 (eli 90 vuotta sitten).

Ouluun saatiin piirilääkäri vuonna 1773 (eli 250 vuotta sitten) ja Tornioon 1800-luvun puolivälissä. Kuntakokous päätti vuonna 1873 (eli 150 vuotta sitten) anoa piirilääkäriä Rovaniemen, Tervolan, Kemijärven ja Kuolajärven alueelle. Lääkäripiiri Rovaniemelle saatiin kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 1883. Lääkäri on Rovaniemellä siis ollut 140 vuotta. Rovaniemen yleinen sairaala avattiin vuonna 1895. Sairaalassa oli 20 potilaspaiikkaa ja henkilökuntaa piirilääkäriin lisäksi ylihoitaja, alihoitaja, emäntä, keittäjä, pesijä ja renki. Kunnankätilö Rovaniemelle oli saatu jo vuonna 1877. Rovaniemelle perustettiin kunnanlääkäriin virka vuonna 1908 ja kauppalalle vuonna 1929. Vuodesta 1919 alkaen kunta palkkasi kaksi hammaslääkäriä.

Murolan keuhkoparantola valmistui vuonna 1926. Rovaniemen yleisen sairaalan uudisrakennus valmistui vuonna 1937. Rovaniemen sairaalasta tuli Lapin lääninsairaala vuonna 1942. Lastensairaala aloitti toimintansa vuonna 1946 ja sai omat tilat vuonna 1952. Lääninsairaala tuli Lapin keskussairaala vuonna 1965 ja lastensairaala liitettiin siihen hallinnollisesti vuonna 1966.

Rovaniemen kauppalan palveluksessa oli 1950-luvun puolivälissä kauppalanlääkäri, kolme terveysisarta ja kaksi kätilöä, maalaiskunnalla kunnanlääkäri, kuusi terveysisarta ja kuusi kätilöä. Viime vuosisadan loppupuoli oli vahvaa sosiaali- ja terveystalouden kasvun aikaa. Vuonna 1972 säädettiin kansanterveyslaki, jonka myötä kaupunkiin ja maalaiskuntaan perustettiin kumpaankin oma terveyskeskuksensa. Psykiatrinen sairaala aloitti Muurolassa vuonna 1974. Uusi Lapin keskussairaala valmistui Ounasrinteelle vuonna 1988 (eli 35 vuotta sitten).

Rovaniemen Vapaaehtoinen palosammutuskunta perustettiin syksyllä 1900. Vuodesta 1913 (siis 110 vuotta) yhdistys on toiminut nimellä Rovaniemen Vapaaehtoinen Palokunta eli VPK, jonka soittokunta perustettiin vuonna 1908 (eli 115 vuotta sitten). Vakituinen palokunta perustettiin Rovaniemelle vuonna 1929. Maakunnallinen Lapin pelastuslaitos aloitti toimintansa osana Lapin liiton organisaatiota vuonna 2004.

Sosiaali-, terveys- ja pelastuspalveluilla on Rovaniemelläkin takanaan osin jopa vuosisatojen mittainen historia. Uusi luku historiankirjoihin on avattu parin viime vuoden aikana.

Vuoden 2022 lopussa sosiaali- ja terveystalvelujen ja pelastustoimen järjestämisestä vastasivat kunnat. Lapissa järjestämisvastuu oli 21 kunnalla, kahdella sairaanhoitopiirillä, erityishuoltopiirillä, kahdella vapaaehtoisella terveydenhuollon kuntayhtymällä sekä pelastuslaitoksen ylläpitäjänä Lapin liitolla. Organisaatioita oli yhteensä 27. Vuoden 2023 alussa sosiaali-, terveys- ja pelastuspalvelujen järjestämisvastuu siirtyi hyvinvointialueille.

Muiden hyvinvointialueiden tavoin Lapin hyvinvointialue perustettiin 1.7.2021, siis kaksi vuotta ja puoli kuukautta sitten. Ensimmäiset aluevaalit pidettiin tammikuussa 2022 ja aluevaltuusto aloitti toimintansa maaliskuun 2022 alussa. Palvelujen järjestämisvastuussa hyvinvointialue on ollut kuusi ja puoli kuukautta. On aivan liian varhaista arvioida, onko uudistus ollut onnistunut. Vuosien ja vuosikymmenien aikana syntyneitä ongelmia ei ratkaista viikoissa eikä kuukausissa.

Tarina jostain 1970-luvulta kertoo, että kuntaan oli valmistunut uusi koulurakennus ja rakennusurakoitsija tarjosi sen kunniaksi päivällisen kuntapäätäjille. Kiitospuheen tilaisuudessa pitänyt ”kunnanisä” lausui: ”Tällä tilaisuudella ei ole minkäänlaista vaikutusta siihen, mikä yhtiö valitaan kunnan tulevien rakennushankkeiden toteuttajaksi. Mutta jos tätä tilaisuutta ei olisi järjestetty, sillä olisi vaikutusta rakennushankkeiden toteuttajan valintaan.”

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen merkitys on vähän samankaltainen. Uudistus itsessään ei vielä takaa, että palvelut paranevat ja kustannuskehitys alenee. Mutta jos uudistusta ei olisi toteutettu, ei sen tavoitteita olisi mahdollista saavuttaa. On erittäin hyvä, että sote-uudistus viimein saatiin aikaan, vaikkakin valitettavan monen epäonnistumisen jälkeen. Useat hallitukset ja käytännössä kaikki merkittävät puolueet yrittivät kyllä valmistella sote-uudistusta, mutta siihen kytkettiin milloin mitäkin ylimääräistä: kuntauudistusta ja kuntien määrän vähentämistä, moni-alaista maakuntahallintoa, laajaa palvelujen yksityistämistä. Viime eduskuntavaalikaudella viimein pidättäytyttiin valmistelemaan vain sote-uudistus ja siinä vihdoin myös onnistuttiin. Mielenkiintoinen kysymys on, miten paljon koronapandemiasta oli apua uudistuksen toteuttamiselle. Kun median ja suuren yleisön kuumiin mielenkiinto kohdistui paljolti muualle, saatiin sote-uudistuksen valmistelulle aiempaa parempi työrauha.

On erittäin hyvä, että sote-uudistus viimein saatiin toteutettua. Valitettavasti uudistus tuli ainakin kymmenen vuotta liian myöhään. Jo 1980-luvun alussa ennakoitiin, että suurten ikäluokkien ikääntymisen myötä vanhusten suhteellinen määrä kasvaa tuntuvasti 2010-luvulta alkaen (Väestöennusteet 1981-2020, Tilastollisia tiedonantoja Nro 70, Tilastokeskus 1983). Myös huoltosuhteen jyrkkää nousua on ennakoitu jo yli 30 vuotta sitten (Väestöennusteet kunnittain 1991-2020, Väestö 1992:6, Tilastokeskus 1992).

Hyvinvointialueiden rahoituksessa tälle vuodelle on yhteensä n. miljardin suuruinen vaje. Lapin hyvinvointialueen talousarvion alijäämä on n. 30 miljoonaa euroa eli n. 3 %. Rahoituksen riittämättömyyttä suurempi ongelma kuitenkin on puute työntekijöistä, jonka taustalla on väestön ikärakenteen muutos. Hyvinvointialueiden perustamisen tavoitteena oli saada aikaan ns. leveämmät hartiat. Onko kuitenkin käynyt niin, että hartioiden leventämisen viivästyessä

reppuun on tullut enemmän kuormaa kuin leveämmätkään hartiat jaksavat kantaa? Jos uudistus olisi toteutettu 10-15 vuotta sitten, meillä olisi todennäköisesti nykyistä paremmat valmiudet vastata ikärakenteen muutoksista aiheutuviin ongelmiin. Mutta: parempi myöhään kuin ei silloinkaan.

Hyvät kuulijat

Ehkä ensimmäinen kosketukseni digitalisaatioon oli kummisedältä 1970-luvun puolivälissä rippilahjaksi saamani taskulaskin. Se oli hiukan nykyisiä älypuhelimia isompi. Vaativin laskutoimitus, mihin se kykeni, oli neliöjuuri. Suoritin varusmiespalvelustani 1980-luvun alussa Oulussa. Matkustin sinne viikonloppuvapailta junalla. Kun nyt 40 vuotta myöhemmin olen silloin tällöin mennyt työmatkalla junalla Ouluun, on tullut mieleeni, mitä olisi se nuori varusmies tuumannut, jos olisi päässyt näkemään, kuinka hiukan tuota taskulaskinta pienemmällä älylaitteella muun muassa esitän matkalipun, seuraan junan kulkua ja aikataulussa pysymistä, lueskelen päivän lehteä, katselen uutisia, soitan puheluita, lähetän viestejä, maksan laskuja jne.

Ensimmäisen kerran kuulin puhuttavan internetistä joskus 1990-luvun alkupuolella, kun eräs atk-ammattilainen kertoi toiselle päässeensä internetiä kokeilemaan. En tiennyt, mistä oli kysymys, mutta päätin, että ei minun tarvitsekaan tietää. Tuon atk-ammattilaisen mielestä internet nimittäin oli niin sekavan tuntuinen, että tuskin siitä kovin yleisesti käytettyä koskaan tulee.

Nyt, kolmisenkymmentä vuotta myöhemmin, internet on lähes jokaisella jatkuvasti älypuhelimella käytössä. Internetin yleistymisen jälkeen uusi suuri murros on jo käsillä: tekoäly. Paljon huomiota herättänyt ChatGPT julkaistiin prototyyppinä 30.11.2022 (eli seitsemän ja puoli kuukautta sitten).

Tätä puhetta valmistellessani päätin kokeilla, millaisen puheen ChatGPT minulle kirjoittaisi tähän tilaisuuteen. Tällaista tekstiä se tuotti:

Arvoisat juhlavieraat,

On suuri ilo ja kunnia seistä täällä tänään Marjetanpäivän juhlassa, Pöykkölän kotiseutumuseolla Rovaniemellä. Kiitos teille kaikille läsnäolostanne tässä merkityksellisessä tilaisuudessa. Tänään kokoontumisemme tarkoituksena on juhlistaa Marjetan päivää, joka perinteisesti liittyy voimakkaasti kirkollis-uskonnolliseen tapahtumaan.

Marjetanpäivä on historiallisesti merkinnyt alkua "ankaralle heinänteolle jängillä ja vesivierillä". Tämä perinne on juurtunut syväälle suomalaisten kulttuuriin, ja päivästä on tullut osa kotiseutumme perinteitä ja historiaa. Tänään kokoontumisemme antaa meille tilaisuuden kunnioittaa menneiden sukupolvien työtä ja osoittaa arvostusta perinteitämme kohtaan.

Tapahtumamme yhteydessä haluan myös tuoda esiin Lapin hyvinvointialueen visiota, missiota ja arvoja. Visiomme on luoda Lapista paikka, jossa ihmiset voivat elää hyvää ja turvallista elämää. Tavoitteenamme on kehittää hyvinvointialuetta, jossa ihmiset ja palvelut kohtaavat oikeissa paikoissa ja oikeaan aikaan. Haluamme varmistaa, että kaikki alueemme asukkaat voivat nauttia hyvinvoinnista ja turvallisuudesta.

Missiomme on olla turvallinen kumppani läpi elämän. Tavoitteenamme on olla ihmisten luotettava tuki eri elämänvaiheissa ja tarjota tarvittavaa apua ja palveluita. Haluamme olla läsnä ja tarjota turvaa kaikissa tilanteissa, oli kyse sitten terveydenhuollosta, sosiaalisesta tuesta tai muista tarpeista. Missiomme ohjaa meitä luomaan pitkäaikaisia ja merkityksellisiä suhteita alueemme asukkaisiin.

Toimimme neljän arvon pohjalta, jotka ovat yhdenvertaisuus, vastuullisuus, luotettavuus ja inhimillisuus. Yhdenvertaisuus on meille tärkeää, sillä uskomme, että kaikilla ihmisillä tulee olla tasavertaiset mahdollisuudet ja oikeudet. Vastuullisuus ohjaa päätöksentekoamme, ja pyrimme toimimaan kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. Luotettavuus on meille avainasia, sillä haluamme ansaita asukkaidemme luottamuksen tarjoamalla korkealaatuisia palveluita ja pitämällä kiinni lupauksistamme. Inhimillisyyden arvo ohjaa meitä kohtaamaan ihmiset lämmöllä ja empatialla, ja pyrimme tarjoamaan tukemme ja apumme aina inhimillisellä tavalla.

Tänään juhlimme Marjetanpäivää, kunnioittaen menneitä sukupolvia ja perinteitämme. Samalla haluan rohkaista teitä kaikkia pitämään visiomme, mission ja arvot mielessä tulevina päivinä. Jokainen meistä voi osaltaan vaikuttaa luomaan hyvinvointialueen, jossa hyvä elämä ja turvallisuus toteutuvat. Yhdessä voimme rakentaa paremman tulevaisuuden Lapille.

Kiitos teille kaikille läsnäolostanne ja panoksestanne tämän päivän juhlan järjestämisessä. Nauttikaamme yhdessä tästä juhlapäivästä ja jatkakaamme pyrkimyksiämme kohti visiotamme, missiotamme ja arvojamme.

Ja lopussa lukee vielä: *Kiitos.* ja sulkeissa (*Aplodit*)

Tuollaista tekstiä siis tuotti ChatGPT-tekoäly, kun annoin tehtäväksi kirjoittaa puhe, jonka Lapin hyvinvointialueen johtaja pitää Marjetanpäivän juhlassa Pöykkölän kotiseutumuseolla Rovaniemellä. Ensimmäisessä versiossa tosin onniteltiin Marjettaa paikalla olevana päiväsankarina. Niinpä syötin taustatiedoksi lyhyesti tekstiä siitä, miksi Marjetanpäivää vietetään sekä mitä ovat Lapin hyvinvointialueen visio, missio ja arvot.

Kunnallisan kehittämissäätiö teetti noin kuukausi sitten kyselyn, jonka mukaan suomalaisten mielestä on hyväksyttävää, että tekoälyn avulla hoidetaan tulevaisuudessa useimmat rutiinityöt. Tekoäly ei kyselyn tulosten mukaan korvaa ihmistä, mutta tekee työstä miellyttävämpää ja vapauttaa tylsästä ja mekaanisesta työstä. Kehittyneempien tekoälyjärjestelmien käyttöönottoa tulee kuitenkin rajoittaa ennen kuin niiden turvallisuus ja eettisyys on selvitetty. KAKS:n kyselyn tulosten mukaan selvä enemmistö suomalaisista (67 %) suhtautuu erittäin tai melko myönteisesti tekoälyn käyttöön sairauksien tunnistamisessa ja diagnostiikassa. Lähes yhtä suopeasti suomalaiset suhtautuvat robotteihin kirurgisissa toimenpiteissä ja leikkauksissa (60 %). Enemmistön mielestä myös eliniän pidentäminen uusilla hoidoilla ja lääkkeillä olisi hyvä asia (57 %). Lähes joka toinen kokee myös puheohjaavan, keskustelevan tekoälyn palvelujen varauksessa kannatettavaksi asiaksi (47 %). Kaksi viidestä (39 %) suhtautuu myönteisesti robottien apuun vanhusten huollossa (esim. nostaminen, tarjoilu, liikkuminen, viriketoiminta). Kielteisesti suhtautuvia on lähes kaksi viidestä (37 %). Yli kolmannes suhtautuu hyväksyvästi (37 %) ja noin kolmannes kielteisesti (34 %) tekoälyn käyttöön asiakkaiden/potilaiden ohjauksessa ja neuvonnassa sosiaali- ja terveydenhuollossa.

Tekoäly, robotiikka ja digitalisaatio antavat mahdollisuuksia siihen, että vähemmän ihmisiä pystyy saamaan aikaan enemmän, myös sosiaali- ja terveydenhuollossa ja pelastustoimessa. Kuitenkin suuri osa hyvinvointialueen palveluista on sellaisia, joissa tarvitaan elävä ihminen kohtaamaan asiakas, potilas, ihminen. Siksi on tärkeää, että tekoälyä, robotiikkaa, digitalisaatiota käytetään yhteiskunnan eri sektoreilla viisaasti niin, että ihmistyötä voidaan kohdentaa eniten sinne, jossa sitä eniten tarvitaan.

Pöykkölän talolla on pitkä ja värikäs historia takanaan. Talo rakennettiin 1600-luvun alussa Korkalon kylään. Pöykkölä paloi ensimmäisen kerran vuonna 1672. Tuolloin oli voimassa eräänlainen paloapujärjestelmä. Palon vahingot arvioitiin 80 hopeataalariksi. Oikeus päätti, että kukin Kemin pitäjän savu maksaa paloapuna yhden hopeaäyrin. Pöykkölän talo paloi toisen kerran 17.9.1843 eli 180 vuotta sitten. Pihapiiristä tuhoutui toistakymmentä rakennusta ja osa vaurioitui pahasti.

Vanhan sanonnan mukaan tuli on hyvä renki, mutta huono isäntä. Samaa voitaneen sanoa monesta muustakin ihmisen apuvälineestä, myös tekoälystä. On vaikea ennakoida, millaista teknologiaa on käytössä joskus vuosisadan loppupuolella tai jo lähivuosikymmeninä. Opettaako kenties lapsenlapsi äijiä joskus 1930-luvulla käyttämään äylaitetta, jonka käyttöliittymänä on ajattelu: ”Älä tee mitään, älä koske mihinkään, älä sano mitään, ajattele vain sitä käskyä...”

Sanotaan, että maailmassa on alle kymmenen vitsiä, joiden erilaisia muunnelmia kaikki eri aikakausien vitsit ovat. Huumori on joskus hyvinkin vahvasti sidoksissa aikaansa. Alussa kertomastani papin ja haitarinsoitajapohjan kohtaamisesta on uudempi muunnelma, jota kukaan ei olisi ymmärtänyt vielä runsaat 30 vuotta sitten:

Kaksi teini-ikäistä poikaa vertaili puhelimiensa sovelluksia. Sitä kuunnellut ”täti-ihminen” kysyi, onko pojilla ollenkaan oikeaa elämää. Siihen pojat: ”Ei ole, mutta lähetäpä linkki”.

Kiitos Totto ry:lle kutsusta puhujaksi tähän tilaisuuteen.

Hyvää Marjetanpäivän juhlaa ja hyvää oikeaa elämää kaikille.

Jari Jokela
hyvinvointialuejohtaja